

60 років ВІДДІЛУ АРХЕОЛОГІЇ ІНСТИТУТУ УКРАЇНОЗНАВСТВА ім. І. КРИП'ЯКЕВИЧА НАН УКРАЇНИ

У 1940 р. при Інституті археології АН УРСР був створений Львівський відділ, що налічував 22 працівники. У 1951 р. відділ увійшов до складу Інституту суспільних наук АН УРСР, 1993 р. — отримав статус відділення, а від 1996 р. став відділом археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.

Відділ археології ІУ НАН України — один із провідних наукових осередків по фундаментальному вивченню історії давнього населення заходу України і найбільший колектив археологів після Інституту археології НАН України, з яким здійснюється активна співпраця. Це насамперед проведення спільних наукових конференцій, планових і рятівних розкопок, виконання колективних монографічних досліджень, рецензування робіт тощо.

Науковою проблематикою відділу є комплексне і міждисциплінарне висвітлення конкретних рис матеріальної і духовної культури та закономірностей розвитку суспільства. Основні першоджерела поповнюються завдяки проведеному систематичним польовим досліджень пам'яток історії і культури, що датуються від палеоліту по ХХ ст. включно. Важливим видом робіт є і співпраця із представниками природничого, в тому числі екологічного, напрямку, широке використання фондів, архівних та інших матеріалів. Такі завдання нині виконуються штатними працівниками відділу, спеціалістами інших установ в Україні та за кордоном і краєзнавчим активом.

У складі відділу 14 наукових, 1 аспірант і 4 науково-технічних співробітників: завідувач — д-р іст. наук Л. Мацкевий; секретар відділу — науковий співробітник (н. с.), канд. іст. наук В. Гупало; керівник Закарпатської групи — ст. н. с., канд. іст. наук П. Пеняк; директор Археологічного музею на громадських засадах — ст. н. с., канд. іст. наук О. Ситник; відповідальний за госпдоговірну тематику — ст. н. с., канд. іст. наук В. Циглик, який протягом багатьох років завідував відділом. До Закарпатської групи входять молодші наукові співробітники (м. н. с.) І. Попович і М. Потушняк. У відділі також працюють: канд. іст. наук, н. с. М. Филипчук, н. с. В. Петегирич, м. н. с. Р. Грибович, В. Оприск, Д. Павлів, Ю. Лукомський, В. Войнаровський, старші лаборанти Д. Романова, Л. Бойко і П. Слободян та художник

І. Принада. Навчається у стаціонарній аспірантурі О. Смішко (науковий керівник — Л. Мацкевий).

Важливі відкриття європейського значення по найдавнішому минулому, зокрема палеоліту, зроблені О. Чернишом, В. Савичем, О. Ситником і Л. Мацкевим. Це й виявлення одного із перших у Європі жител доби раннього палеоліту, й найдавніше поселення в печерах України, без Криму, комплексні й міждисциплінарні дослідження. Завдяки роботам О. Черниша, Л. Мацкевича і Р. Грибовича кількість мезолітичних пунктів, що нараховувала декілька десятків, виросла до 560. Значну роботу провів відділ по вивченню неоліту, енеоліту і доби бронзи (праці І. Свешнікова, Е. Балагурі, Ю. Захарука, М. Пелешішина, К. Черниш, М. Потушняк і В. Коноплі). Багаторічні стаціонарні розкопки пам'яток кінця доби бронзи — початку раннього заліза дали можливість характеризувати господарську діяльність і суспільний лад того часу, особливості поховального обряду, визначити територію поширення культур (Л. Крушельницька, І. Попович, Д. Павлів і М. Бандрівський). Чільне місце в історичному процесі давнього поселення регіону займають городища, поселення, святилища, інші об'єкти кінця I тис. до н. е. — першої половини I тис. н. е. (дослідження М. Смішка, В. Барана, В. Циглика, В. Івановського, В. Войнаровського). Ці роботи дозволяють вирішувати питання формування слов'янських племен, особливостей їх господарства, культури і суспільних відносин. Істотною увагою приділялась вивченню середньовічного часу. Відзначимо дослідження городищ, селищ, інших об'єктів у Звенигороді (І. Свешніков, В. Терський, В. Гупало, В. Чорновус і О. Овчинников), Тустані (Рожко М.), Пліснеську (Р. Багрій, М. Филипчук), Стільському (О. Корчинський), Крилосі та Галичі (В. Ауліх, В. Петегирич, Ю. Лукомський, В. Оприск), Судовій Вишні (О. Ратич, Р. Багрій), Белз (В. Петегирич) і Переспоніці (В. Терський). Епохальним є відкриття вперше на Україні берестяних грамот у Звенигороді. Ці документи свідчать про високий рівень грамотності на заході України у ранньосередньовічний час. Майже 10-метрові відклади культурного шару за театром ім. М. Заньковецької під час будівництва готелю «Золотий лев» у Львові дали свідчення про розвиток поселення і міста від сере-

дини I тис. н. е. до XIX ст. включно (В. Петегирич, В. Івановський, М. Филипчук, В. Гупало та ін.). Такі великомасштабні роботи у Львові були проведені вперше. Вони дозволили простежити еволюцію урбаністики, архітектури, культури і побуту населення протягом понад 1000 років. З пізньосередньовічної проблематики важливі дослідження проведені на місці битви під Берестечком (І. Свешніков), у Дубно (І. Свешніков, В. Гупало), на площі І. Підкови, Високому замку, інших місцях Львова (О. Ратич, Р. Багрій, І. Свешніков, В. Ауліх, М. Филипчук, В. Чорновус, В. Войнаровський, Ю. Лукомський, О. Овчинніков), в Ужгороді (С. Пеняк) і Луцьку (М. Кучінко).

Відділ проводив і брав участь у роботах десятків міжнародних конференцій, семінарів і симпозіумів, співробітники проходили стажування за кордоном, а їх праці публікувались у престижних європейських, американських та інших виданнях. У рамках II Конгресу українців було проведено конференції, присвячені Галицько-Волинському князівству, по підсумках польових досліджень на заході України та на Львівщині, 1100-річчю Галича, археологічні читання до 80-річчя з дня народження О. Черниша («По-статі української археології») тощо.

Підтримуються зв'язки із багатьма інституціями далекого і ближнього зарубіжжя. Існують різноманітні контакти із Австралією, Австрією, Англією, Бельгією, Болгарією, Грузією, Данією, Італією, Канадою, Литвою, Молдовою, Німеччиною, ПАР, Росією, Румунією, Словаччиною, США, Угорщиною, Францією, Фінляндією, Чехією, Японією. Тільки в останні роки польові розкопки, фонди і Археологічний музей відділу відвідали численні науковці, керівники областей та НАН України. Це президент НАН України академік Б. Патон, віце-президент, академік П. Толочко, віце-директор ІА НАН України, д-р іст. наук Д. Козак, мер м. Львова В. Куйбіда. Із закордонних спеціалістів це професора і керівники наукових підрозділів: Польща — І. Старкель, А. Недаховський, Т. Мадейська і Я. Махнік; Франція — А. Жуковський, Л. Менсь, Ж.-М. Женест і К. Оме; США — Г. Толстевіц, Д. Монієр, Р. Кляйн і Р. Трінхайм; Чехія — Ю. Барта і Ю. Свобода; Італія — М. Ямада і Р. Сілу; Росія — М. Анікович, А. Рогачов, Ю. Мочанов і С. Федосєєва; Молдова — І. Борзіак. Важливо, що це не тільки археологи, а й геологи, географи, біологи, екологи, мистецтвознавці, інші знані у світі спеціалісти. Співпраця з ними дозволяє комплексно й міждисциплінарно на рівні європейських і світових зразків вирішувати нагальні проблеми дослідження історії давнього населення регіону та суміжних територій. Принципові питання пограниччя від 1992 р. вирішує Українсько-польська археологічна експедиція, на рахунок якої понад 100 нововідкритих і обсте-

жених пам'яток, а також розкопки біля сіл Сіде і Майнич на Самбірщині та Биків на Дрогобиччині (В. Цигилик, І. Свешніков, Л. Мацкевий, В. Гупало, В. Петегирич, Р. Грибович, Д. Павлів, І. Принада). Крім польових досліджень із польськими вченими розробляються теоретичні питання історії давнього населення. Науковці обох країн беруть участь у роботі конференцій, круглих столів у Варшаві і Кракові, Львові та Луцьку. Від 1998 р. працівники відділу беруть участь у виконанні Міжнародної програми INTAS по дослідженню палеолітичних пам'яток Прикарпаття і Поділля (О. Ситник, Л. Мацкевий, Р. Грибович та ін.). Закарпатська група відділу співпрацює із спеціалістами Словаччини, Угорщини і Румунії (П. Пеняк, С. Пеняк, І. Попович, М. Погушняк). Такі контакти дозволяють глибше визначити характер зв'язків давнього населення та їх роль у розвитку матеріальної і духовної культури пограничних областей нашої країни.

Успішно будується Археологічний музей, в якому експонуватимуться набутки праці відділу. Тут представлені численні кам'яні артефакти, керамічні посуд, вироби із скла та різноманітних металів, що датуються від палеоліту до середньовіччя включно.

У польових і камеральних дослідженнях принципово новий природничо-археологічний та архітектурно-археологічний підхід щодо аналізу пам'яток почав широко впроваджуватися більшістю працівників відділу вже від 50-х років. Найвагоміші результати отримали під час робіт на пам'ятках кам'яної доби та на території середньовічних об'єктів. Це страгиграфічні та планіграфічні спостереження, комплексний аналіз знахідок і екологічних умов на палеолітичних і мезолітичних поселеннях. Проведено розкопки заболочених територій середньовічних пам'яток. Це дозволило зафіксувати берестяні грамоти (Звенигород) і значну кількість дерев'яних і шкіряних предметів (місце битви під Берестечком). У місті-фортеці Тустань на основі, передусім, обмірів слідів, збережених у місцях існування дерев'яної забудови, встановлено не лише кількість поверхів, а й їх висоту в кожному із періодів. Крім звичайної окомірної зйомки здійснені обміри бусоллю, тахеометричною й горизонтальною зйомкою засічками, полярним методом, а також фотографометрія і аерофотозйомка. Така методика є важливою основою для вивчення забудови, її графічної та натуральної реконструкції. Нові сучасні методи фіксації архітектурно-археологічних об'єктів апробовані під час досліджень Шляхетської вежі Старостинського замку в Галичі та Успенського собору в с. Крилосі. Використання електронного тахеометра дало можливість інтенсифікації процесу обмірів та їх опрацювання за допомогою комп'ютерної техніки. У процесі досліджень Успенського собору XII ст. окрім геодезичних обмірів

електронним тахеометром проведено аерофотозйомку об'єкта. Застосування таких методів фіксації дозволяє підвищити точність вимірів, визначити базу для розробки проєктів реконструкції і реставрації пам'яток з використанням комп'ютерної візуалізації.

У науковому доробку колективу — фундаментальні багатотомні праці: «Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині» (К., 1954—1998, 7 випусків); «Стародавнє населення Прикарпаття і Волині» (К., 1974, 1976, у 2-х томах); «Археологічні пам'ятки Прикарпаття і Волині» (К., 1981, 1982, у 3-х томах); «Археологія Прикарпаття, Волини і Закарпаття» (К., 1987, 1990, у 3-х томах). Започаткований профільний журнал «Studia Archaeologica» (Львів, 1993), вийшло два випуски інформаційного збірника «Нові матеріали з археології Прикарпаття і Волині» (Львів, 1991, 1992). Серед праць, присвячених окремим проблемам чи періодам, монографії В. Ауліха, Е. Балагурі, В. Барана, Л. Крушельницької, М. Кучінка, Л. Мацкевого, М. Пелешишина, С. Пеняка, П. Пеняка, О. Ратича, В. Савича, М. Смішка, І. Свєшнікова, О. Ситника, В. Цигилика, О. Черниша і К. Черниш. Крім того, підготовлено до видання понад 10 індивідуальних і колективних робіт. Щорічно проводиться 10—20 археологічних експедицій, що дає можливість подвоювати джерельну базу за кожні 7—10 років. Наукові праці, польові,

камеральні та теоретичні роботи свідчать про існування львівської археологічної школи, одним із фундаторів якої є професор М. Смішко — директор ІСН АН УРСР (1962—1963) і багаторічний завідувач відділу. За роки існування відділу підготовлено і захищено 5 докторських і 14 кандидатських дисертацій. Закінчили аспірантуру або були співробітниками відділу згодом провідні спеціалісти інших установ — член-кореспондент НАН України В. Баран (ІА НАН України), професори і доктори історичних наук Е. Балагурі (УДУ), М. Пелешишин (ЛДУ), М. Кучінко (ВДУ), Л. Крушельницька (ЛНБ НАН України), Ю. Захарук (ІА РАН) та ін.

У цілому зазначимо, що багато здобутків відділу вийшли на рівень європейських і світових стандартів. Нині основним гальмом масштабніших досліджень є брак матеріально-технічних можливостей. Такі труднощі частково розв'язуються за допомогою фондів Відродження і INTAS, господоговорів, меценатських, інших добродійних внесків. У 1988 р. відділ завершив планове навантаження «Природне середовище, господарська діяльність і культура давнього населення заходу України» і від 1999 р. працює над темою «Давнє населення заходу України: екологія, історія і культура», що є вагомим часткою досліджень минулого України та суміжних територій.

Одержано 20.07.2000